

*Türk Kültürü
Sanatı ve
Edebiyatında*
Hadisler

Sempozyum Tebliğler Kitabı
24-26 Kasım 2021
CİLT I

*Türk Kùltürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler
Sempozyum Tebliğler Kitabı*

ISBN
978-605-85696-8-3

Bu kitap, Meridyen Destek Derneğı tarafından T.C. Kùltür ve Turizm
Bakanlığı desteğıyle 24-26 Kasım 2021 tarihlerinde düzenlenen
“Türk Kùltürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler” başlıklı sempozyumda
sunulan tebliğlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.
Tebliğlerin içeriğinden yazarları sorumludur.

© Meridyen Destek Derneğı | Temmuz 2022 - İstanbul

İletişim:

Altunizade Mah. Mahir İz Cad. No: 26 Kat: 3 34662 Üsküdar / İstanbul
www.meridyendernegi.org – meridyen@meridyendernegi.org

Düzelti: Zeynep Ekici

Son Okuma: Melek Yalvaç

Kitap Tasarımı: Yunus Emre Kaya

Baskı ve Cilt: Seçil Ofset

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 629 06 15

Matbaa Sertifika No: 44903

MANZUM KIRK HADİS GELENEĞİNDE KADIN ALGISI

Mustafa Yüceer*

173

1.Giriş

15. asrın önemli müelliflerinden Abdurrahman Câmî, ilk defa Farsça manzum kırk hadis tercümesi kaleme almıştır. Söz konusu çalışma Osmanlı münevverinin ilgisini çekmiş ve Türkçe'ye pek çok tercümesi yapılmıştır. Sonraki dönemlerde telif edilen kırk, yüz ve bin hadislerle birlikte Türk-İslâm edebiyatının türleri arasında manzum kırk hadisler de kabul edilmiştir.¹

Usûlî'nin 16. asırda telif edilen kırk hadisinde tercih edilen rivayetler, *Sahî-hayn* merkezlidir ve konu dağılımı câmi' türü bir eserin izlerini taşımaktadır. Eserde kadınlarla ilgili çeşitli rivayetlerin yanı sıra uğursuzluğun kadında olduğunu bildiren bir rivayetin tercümesi de söz konusudur. Sonraki dönemlerde manzum kırk hadislerde yer bulan bu rivayeti Nev'î, Sirâcî ve 17. asırda Karamânî tercüme etmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Kısra'nın kızı için söylediği var-sayılan "Bir kadının yönettiği toplum iflâh olmaz" rivayeti de Usûlî'nin dışında Sirâcî

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.
mustafayuceer@gmail.com

1 Bu tebliğde yüz ve bin hadisler de kırk hadis türü içinde değerlendirilmiş olup ayrıca kırk, yüz ve bin şeklinde bir kullanıma gidilmemiştir.

ve Karamânî'de yer almaktadır.

Kırk hadis telif geleneğinde katalizör görevi üstlenen bir başka eser, Kemalpaşazâde'nin kırk hadisleridir. Onun değişik medreselerde İslâm hukuku alanında ders vermesinin yanı sıra kazasker ve şeyhülislâm olarak görev yapması, eserlerinde fikhî yönün öne çıkmasını sağlamıştır. Kendisine nispet edilen kırk hadislerde de bu durum belirgindir. Nitekim temel hadis kitaplarında bulunmamakla birlikte Zemahşerî'nin *el-Fâik* adlı eserinde Hz. Peygamber'in Vedâ haccında söylediğini ifade ettiği "*Kadınlar öşür vermez ve zekât toplama yerlerine de gitmez (Bulundukları yerlerden alınır)*" şeklindeki metin, daha sonra Mustafa isimli bir şair tarafından manzum kırk hadis eserinde tercüme edilmiştir.

Görüldüğü üzere bu üç eser ve etki alanında bulunan çalışmalarda kadınlarla ilgili rivayetler sınırlı sayıdadır. Zira manzum kırk hadislerde bizzat kadınlarla ilgili otuz kadar rivayetin varlığı söz konusudur. Bazı rivayetler ise bir kadına hitap etmekle birlikte umumu ilgilendiren hususları muhtevi olup *Kütüb-i Sitte* gibi birincil; *Mesâbih*, *Mişkât*, *Firdevs* ve *el-Câmiu's-sagîr* gibi ikincil hadis kitaplarının yanı sıra *Şifâ* gibi eserler de hadislerin seçildiği kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada makbul ve merdud olarak tasnifi yapılan rivayetlerin Osmanlı münevverleri tarafından nasıl algılandığı ve yorumlandığı tespit edilecek, şairler tarafından yapılan örnek tercümelemler etrafında genel bir kanaat ortaya konulacaktır. Pek çoğu medrese geleneğinde yetişen ve yaşadıkları dönemlerde ilim sahibi olma özellikleri ile ön plana çıkan şairlerin, seçtikleri problemli metinlerle veya sahih de olsa yanlış bir yorumlamayla müspet olmayan bir kadın algısı ortaya koymaları tartışmaya açılacaktır. Neticede divan şairinin zihin dünyasında var olan mazmun ve alegorilerle örülü estetik edebî zevk bir kenara, hadisler etrafında çizilen kadın algısının ataerkil toplum yapısının tabii örfle etkileşimine temas edilecektir.

2. Yöntem

Hadis olduğu belirtilen metinlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti öncelikli tartışma konusudur. Özellikle zayıf kabul edilen metinlerin makbul veya merdud olmaları bizâtihi bu tartışmaların seyrini etkilemektedir. Faziletli amel-ler konusunda zayıf hadisle amelin kabul edilebilirliğini savunmakla birlikte bu çalışmada kadınları konu edinen problemli rivayetlerin fezâil konusuyla doğrudan ilişkisi olmadığı için zayıf kabul edilen metinler, merdud kategorisi içinde değerlendirilecektir. Makbul rivayetlerin detaylı tahrîc bilgisi verilmezken mer-

dud rivayetlerde cerh sebebi dipnotta izah edilecektir. Manzum kırk hadislerde -birkaç eser hariç- rivayetlerin sıhhatine dair öncelikli bir tercih kriteri belirlenmediği için makbul-merdud ayrımı şairlerin yorumlama biçimlerini analize imkân verecektir.

Rivayetlerin yer aldığı yazma nüshalar, birincil kaynak olarak kullanılacak, tenkitli neşirlere ihtiyaç halinde atıf yapılacaktır. Konuyla ilgili tartışmalara genel bir bakış açısı sunularak manzum metinlerde ilgili rivayetlerin anlaşılma biçimi üzerinde durulacaktır.

3. Bulgular

Kadınlarla ilgili Osmanlı manzum hadis edebiyatında senedi itibarıyla sahih, hasen, zayıf veya mevzû/aslı yok hükmünde kabul edilen tekrarları hariç yirmi dokuz rivayet tespit edilmiştir. Bahsi geçen rivayetler, Câmî tercümeleriyle birlikte otuz beş farklı şair tarafından kullanılmıştır. Kadın ile doğrudan ilişkili olduğunu varsaydığımız rivayetler en çok 16. asırda manzumelere konu edilmiştir. Bu durum 16. asırda yaklaşık otuz manzum kırk hadis telif edilmesiyle ilgilidir.²

Rivayetlerin bir kaynaktan seçilmesi, sahih olmalarına dikkat etme veya bir konuyu esas alma gibi ölçütlerle telif edilen kırk hadis tercümelerinde kadınların övüldüğü ve yerildiği iki zıt bakış açısı yer bulmuştur. Makbul bir rivayette kadının yerilmesi veya merdud bir rivayette övülmesi söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte sadece kadınlar hakkındaki rivayetlerle tasnif edilmiş manzum bir kırk hadis varlığı bilinmemektedir.

Tespit edilen veriler doğrultusunda manzum kırk hadislerde tercüme edilen makbul ve merdud rivayetleri anlama ve anlamlandırma çabaları, rivayet ve tercümeler bağlamında değerlendirilecektir.

4. Makbul Metinlerde Kadın Algısı

Tespit edebildiğimiz kadarıyla sahih veya hasen kabul edilen yirmi rivayet kadınlarla ilgilidir. Kadınlarla ilgili bu rivayetlerin övgü veya yergi içermeleri bakımından iki yönlü bir tercihe konu edildiği ifade edilebilir. Ayrıca bazı rivayetlerin bağlamından koparılarak tercüme edilmesi de yanlış anlama ve anlamlandırma neden olmuştur.

2 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Yüceer, Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2021)

4.1. Rivayetlerde Kadının Övüldüğü Varsayımı

İslâm dini kadın veya erkek övgüsünden ziyade mümin kimliğine vurgu yapan bir yapıdadır. Nitekim Allah katında üstünlüğün takvâda olduğu ilkesi bu düşüncüyü ortaya koyan önemli bir veridir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in muhtelif zamanlarda insanlara farklı özellikleriyle hitap ve anlamlı bir vasıf, sosyal bir olgu veya toplumsal bir hakikat etrafında sahâbenin gerek dinî gerek dünyevî hayatlarına temas ettiği bilinen bir gerçektir. Onun söz, fiil ve takrirleri ile şekillenen hadislerin erkek veya kadın merkezli konumlandırılması doğru sonuçlar vermemekle birlikte Câhiliye toplumundan sonra karakteristik yapısını oluşturan İslâm kültürü, sosyal yapısı ve toplumsal dönüşümü ile sonraki asırlara hukuk başta olmak üzere örf, ahlâk, kültür vb. konularda birtakım iz ve işaretler sunmuştur. Bu doğrultuda kadının değerini, önemini ve aile içindeki rolünü anlatan rivayetler oldukça fazladır.³ Ayrıca Hz. Peygamber'in vahyin ilk anında Hz. Hatice'ye olan güven ve itimadı, Hudeybiye'de müminlerin annesi Ümmü Seleme'nin tavsiyeleriyle hareket etmesi gibi spesifik örnekler de onun taşıdığı misyonun iz düşümüdür.⁴

Osmanlı döneminde telif edilen manzum kırk hadislerde makbul kabul edilen kadınla ilgili rivayetlerin bir kısmında kadın, övgüye konu edilmiş ve kadının varlık alanında insan oluşuna vurgu yapılmıştır. Bahsi geçen rivayetler ve şairler tarafından anlaşıma biçimleri şöyledir:

- 3 Bu konuda pek çok rivayet bulunmakla birlikte Hz. Peygamber'in kadınlara verdiği değeri gösteren şu rivayet konuyu özetler niteliktedir. "Dünya bir varlık âlemidir. Dünyanın en değerli varlığı ise iyi huylu bir kadındır." Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî el-Müslim, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru mine's-süneni bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillah* (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), "Radâ", 64; Farklı rivayetler için bkz. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), "Tahâret", 94; "Tıb", 18; "Nikâh", 40-41; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-muhtasaru mine's-süneni an Rasûlillah*, (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), "Radâ", 11; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), II, 175; İslâm'da kadının hakları ve saygınlığı konusunda detaylı bir inceleme için bkz. Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlıklarıyla İslamda Kadın* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018).
- 4 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru min umûri Rasûlillah ve sünenihi ve eyyâmihî* (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), "Bed'ü'l-Vahy", 1; "Şurât", 15.

1. “Kim kız çocuklarıyla imtihan edilir onlara güzel davranırsa, o kız çocukları kendisi için cehenneme perde olur.”⁵

Kız yarecek durur diyüp kardaş / Mübtelâ olur isen olma melûl
Ana ihsanlar it ki mahşerde / Nârdan setr olur dir anı resul (Fevrî)⁶

Yime gam kesret-i benâta sakın / Dâimâ eyle anlara ihsân
Mübtelâ oldu kim ki lutf itdi / Oldılar ana setre-i nîrân (Hilâlî)⁷

Fevrî ve Hilâlî'nin eserlerinde yer bulan rivayette kız çocuğu sahibi olmanın eksiklik ve üzüntü sebebi olarak görülmesini önleyici tavsiyelerde bulunulmuştur. Burada Câhiliye döneminde kadının değersizliğine karşılık İslâm'ın getirdiği değer ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda Osmanlı döneminde kültürel bir baskının da devam ettiği düşünülebilir. Her iki şair de bu duyguya karşı önleyici ifadeler kullanmıştır.

2. “Dünya bir metâdır. Dünyanın en hayırlı metâi ise sâliha kadındır.”⁸

Oldı dünyâ metâ-ı halkı cihân / O metâun hayırlısı nisvân
Ol meta ile intifâ eyler / Ger tesâdüf iderse pîr u civân (Karamânî)⁹

Dünyanın en hayırlı metânının sâliha kadın olduğunu ifade eden hadis, Karamânî'nin dilinde mecazî bir anlatımla dünyanın kısa süre bulunan bir yer olduğu ve bu süreçte insana sâliha bir kadının fayda sağlayacağı düşüncesini dile getirmektedir.

3. “Altın ve ipek ümmetimin kadınlarına helâl erkeklerine haramdır.”¹⁰

⁵ Buhârî, “Zekât”, 46; Müslim, “Birr”, 46.

⁶ Fevrî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (Topkapı Sarayı Revân Köşkü), 48b-49a.

⁷ Hilâlî, *Manzum Kırk Hadîs Tercümesi*, Milli Kütüphane, 06 Hk 3759/2, 37a.

⁸ Müslim, “Radâ”, 18.

⁹ Bülbülcüzâde Abdülkerim Fethi Karamânî, *Tercüme-i Hadîs-i Hamsîn* (Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, 608), 93b.

¹⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), XXXII,259 (Ş. Arnâvut: Senesinde ihtilâf bulunmakla birlikte şahidleriyle birlikte sahih); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-süneni an Rasûlillah* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1419), “Zînet”, 40.

Altun u kumâş helâl oldu inâs-ı ümmete
Er kişilere haram oldu girince cennetde (Hasan b. Mûsâ)¹¹

Fıkîhî hükme de taalluk eden ipek ve altının erkeklere haramlığı konusundaki rivayeti Hasan b. Mûsâ kadınlar için helâl oluşunu belirtirken erkeklere cennette helâl olacağına dair bir yorum getirerek tercüme etmiştir.

4. “Sizden birinizin ailesi ile ayrılığı uzun sürerse eşinin kapısını gece vakti çalması!”¹²

Çün seferden mürâcaât idesin / Kuşluğun gelmedür eve sünnet
Gelmegi bilmez ise evdekiler / Gice gelmeğe eyleme niyyet (Îlâhî)¹³

Gece vakti seferden dönme konusunda vârit olan rivayet, Îlâhî'nin eserinde kuşluk vakti gelinmesinin sünnet olduğu da vurgulanarak aktarılmıştır. Ayrıca şair, evde bulunanların gelme vaktine dair bir bilgisinin olması durumunda gece vakti de gelinebileceğine işaret etmiştir.

5. “Bir kadın şu dört özellikten biri için nikâhlanır: malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindarı olanı tercih et!”¹⁴

Kadının toplumsal konumu, sosyal hayatının yanı sıra şahsiyeti de değerlidir. Evlilik müessesinin kurucu unsuru ve ailenin temeli olan kadının evlilik için tercihe konu edilmesi daha çok örfle ilgilidir. Bunun yanında bir erkeğin de birtakım vasıfları haiz olması eşler arasındaki denklik ilkesi prensibi etrafında şekillenmektedir. Hz. Peygamber, değer yargısını kaybetmiş bir toplumda aile kurumunu inşa etmek için tercihin dini bütün olandan yana yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Îlâhî'nin eserinde de rivayet bağlamına göre tercüme edilmiş ancak dindarı olanın dışındakileri istemenin sefihlik olacağı ilâve edilmiştir.

Avret almağa bâ'is olan ere / Hüsn- i mâl u hisâb u diyânetdür
Sen salâh-ı diyânete nazar it / Bâkisine tama' sefâhatdur (Îlâhî)¹⁵

11 Hasan b. Mûsâ, *Manzum Kırk Hadis* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 6656), 82b-85a.

12 Buhârî, “Nikâh”, 121; Müslim, “İmâre”, 56.

13 Îlâhî, *Kırk Hadis* 2, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 786/15, 207a.

14 Buhârî, Nikâh 16; Müslim, Radâ 15.

15 Îlâhî, *Kırk Hadis* 2, 786/15, 204a.

Bu ifade, rivayetin devamında Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu "تربت يدك" elin bereketlensin ifadesindeki mecaz ile yorumlanacak olsa bile diğer özelliklerin tercih edildiği bir evliliğin sefahat olacağını düşünmek doğru değildir. Nitekim rivayet hüküm değil tavsiye içermektedir.

6. "Talâk hakkı (kölesi ile câriyesini evlendiren ve sonra da ayırmak isteyen efendinin değil kadınla birlikte olan nikâhlı) kocanıdır."¹⁶

Kişinün avretine hâricden / Kimse kadar degül ki vire talâk
Eridür ancak ana mâlik olan / Böyledür hâli cümle-i âfâk¹⁷

Talâk konusu İslâm'da erkeğe verilen bir sorumluluk olmakla birlikte erkeğin nikâh akdinde eşine kendisini boşama yetkisi vermesi de mümkündür. Bu rivayette bizâtihi aile kurumunun korunmasına ve ailenin iç dinamiklerine vurgu yapılmakta ve köle ile câriyenin talâğı konusunda efendinin yetkisinin olmadığı belirtilmektedir. Rivayet bu yönüyle kadının konumunu aile içinde değerli kılmakta ve Mustafa'nın tercümesinde de bu çizgide bir anlamlandırma ortaya çıkmaktadır.

7. "Baskı ve zorlama ile boşama da geçersizdir, köleyi özgürlüğe kavuşturma da."¹⁸

Bir müselmâna itseler ikrâh / Güç ile eylese talâk 'itâk
Anun ikisi dâhi nâfiz olur / Böyledür mesele ale'l-ıtlâk¹⁹

Bir fiilin ikrah ile yapılamayacağına işaret eden rivayet Mustafa'nın eserinde kanaatimizce yanlış tercüme edilmiştir. Zira fıkıhta nâfiz akit, kurulması ile birlikte derhal işlevsellik kazanır. Bundan dolayı hadis metni ile tercümede kastedilenler tamamen zıt mânalara tekabül etmektedir. Böyle bir talâk veya özgür-

16 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1419), Talâk 31; Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), IV, 37-38.

17 Mustafa, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 4002), 117a.

18 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XL, 378-381 (Senede zayıf hükmü verilmekle birlikte hadis hasen olduğu ifade edilmiştir.).

19 Mustafa, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (Serez, 4002), 117a.

lûge kavuşturma nâfiz değil bâtl kabul edilmektedir. Ancak Hanefî mezhebinde söz konusu talâk ve özgürlüğe kavuşturma hezl durumunda yapılan fiiller ile kıyaslanarak geçerli sayılmıştır.²⁰ Şair tercümeyle hadisin metnini değil zihninde var olan ve Hanefilerce kabul edilen görüşü yansıtmıştır. Ayrıca Mustafa mahlaslı şair, seçtiği rivayetleri Kemalpaşazâde'nin eserinden almıştır. Bu doğrultuda Kemalpaşazâde'nin “*Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*” adlı çalışmasında ilgili rivayetle ilgili fikhî birtakım hükümler verdiği tespit edilmiş; ne var ki hadisin şerhinde Hanefîlerin görüşüne dair bir bilgi paylaşmadığı görülmüştür.²¹ Bu durum, hadis tercümesinin zihinde bulunan bilgiler ışığında ve Hanefî düşüncenin etkisi ile şekillendiği sonucuna ulaştırırken yazarın “nâfiz” ifadesini sehven kullandığı ihtimalini de akla getirmektedir.

8. “Kadın avrettir.”²²

Kadın bedeninin tamamının avret kabul edilmesi ve örtünmesi gerektiği düşüncesinin kaynaklarından kabul edilen bu rivayetin devamında kadın dışarı çıktığında şeytanın onu insanlara süslü göstermesi ve dikkatleri üzerine çekmeye çalışması anlatılmaktadır. Burada şeytan kelimesi mecazî olarak zikredilmiş olabilir. Kadının avret mahallinin açık bulunması karşı tarafı fitneye düşürme veya karşı tarafın kadını fitneye sevk etmesine neden olabileceği şeytan ifadesi ile teşbih edilmiştir. Avret kelimesi, ortaya çıktığı zaman utarılan şeyleri kapsamaktadır. Bundan dolayı Hanefî âlimler el, yüz ve ayaklar dışında kadının dışarı çıkarken bedeninin örtülmesi gerektiğini ifade etmişler; ayrıca fitne zamanında yüzün de örtülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Mezheplerin konu hakkında farklı görüşleri bulunmakla birlikte İslâm, kadının mahremiyetini korumayı ve onun saygınlığına değer katmayı öncelemektedir. Rivayet Mustafa ve Gelibolulu Âlî tarafından, kadının bütün uzuvlarının avret olduğu şeklinde nazmedilirken Mustafa'nın tercümesinde ayrıca mahremi olmayan kadına erkeğin bakmasının haram olduğu belirtilmiştir; Âlî'de ise kadının daima tesettürüne riayet etmesi vurgulanmıştır.

20 Ebü'l-Hasen Nûreddîn Âlî b. Sultân Muhammed el-Herevî Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994), V, 2140.

21 Ahmed Şemseddin Kemalpaşazâde, *Hadîsi Erbaîn Tercümesi*, çev. es-Seyyid Pir Mehmed b. Çelebi Âşık Çelebi (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316), 20.

22 Tirmizî, “Radâ”, 18; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî el-Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh vd. (Medine: Mek-tebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), V, 427.

‘Avretün cümle ‘uzvu ‘avretdür / Ana er kişi bakmak oldu harâm
Kimsenün ‘avretine kılma nazar / Nehy kıldı anı resul-i hüâm (Mustafa)²³

Mestûre gerek hemîşe ‘avret / Her ‘uzvı zenânun oldu ‘avret
El-mer’etü ‘avretün buyurdu / Ezvâcına hazret-i risâlet (Gelibolulu Âlî)²⁴

9. “Teyze, anne gibidir.”²⁵

Hiz. Peygamber’in umretü’l-kazâ dönüşü Hiz. Hamza’nın kızının Ali b. Ebî Tâlib’in peşinden gitmesi üzerine yaşanan olayda Zeyd b. Hârîse ve Ca’fer b. Ebî Tâlib’in kızın velâyetini üstlenmek istemeleri dolayısıyla kızın teyzesiyle evli olan Ca’fer’e velâyeti vermiş ve teyzenin anne derecesinde sayılacağını belirtmiştir.²⁶ Ne var ki rivayet Âlî’nin eserinde babanın kız kardeşi olan ve Türkçede hala kabul edilen kimse gibi tercüme edilmiştir. Doğrusunun annenin kız kardeşi olan teyze olması gerekir.

Zen ki oldu baba kız kardeşi ol / Sanma bî-gânedür iy merd-i fuzûl
Hâleni vâlide bil zîrâ kim / İnneme’l-hâletü umm didi resul²⁷

10. Kabir başında ağlayan kadına hitaben: “Allah’tan sakın ve sabırlı ol!”²⁸

Hiz. Peygamber’in çocuğunu kaybeden ve mezar başında kendini paralar-casına ağlayan bir kadını teselli ettiği bu rivayetin devamında kadının Hiz. Peygamber’i tanıyamaması üzerine “çekil git başımdan, benim başıma gelen senin başına gelmemiştir” şeklinde bir itirazı da bulunmaktadır. Daha sonra Hiz. Peygamber olduğu kendisine haber verilince özür dileyen bu kadının kimliği bilinmemektedir. Bu rivayet kadınların kabirleri ziyaret edebileceğine ancak bağıra çağıra kendini paralayarak ağıt yakmanın yasaklanmasına bir delildir. Ayrıca üzüntülü kişilere tavsiyede bulunanların olası itirazlara karşı nasıl davranmaları gerektiği de Hiz. Peygamber tarafından fiili olarak gösterilmiştir. Âlî, rivayeti muktezasınca tercüme etmiştir.

23 Mustafa, *Tercüme-i Hadîs-i Erba’în* (Serez, 4002), 117a.

24 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kırk Hadis Tercümesi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 2791), 70a.

25 Buhârî, “Sulh”, 6; “Megâzî”, 45.

26 Tirmizî, “Birr”, 6.

27 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kırk Hadis* (Şehid Ali Paşa Bölümü, 2791), 68b.

28 Buhârî, “Ahkâm”, 11; “Cenâiz”, 31; Müslim, “Cenâiz”, 8.

Mustafâ bir zenne nazar yetürür / Ki mezâr üzre nehva kopdı görür
Sâbir ol Hakkdan eyle havf diyu / İtteki'l-lâhe ve's-bir buyurur²⁹

Hatiboğlu'na ait *Ferahnâme* isimli yüz hadiste kadınlarla ilgili makbul kabul edilen dört rivayet vardır. Bunlardan ilki kadının evine ve çocuklarına karşı sorumluluk alanını belirtirken diğeri doğurgan kadınla evliliği teşvik eden bir rivayettir. Sonraki rivayet de erkek veya kadına arkasından (dübür) cinsî münasebette bulunan kişiye Allah'ın rahmet nazarıyla bakmayacağı anlatılmaktadır. Bu başlıktaki son hadis ise annenin çocuğuna merhameti ile Allah'ın kullarına merhametinin kıyaslandığı olayın tercümesidir.

Hatiboğlu'nun hadisleri tercüme ederken sahâbe râvileri ve kaynaklarını tercümelerde zikrettiği görülür. Ayrıca hadisler, konuları itibarıyla olay örgüsü etrafında şekillendiği için tercümelerde tahkiye üslûbu kullanmış ve yer yer birinci tekil şahıs eki kullanarak olay anı senkronize bir şekilde anlatılmıştır. Bu dört rivayet ve tercümeleri şu şekildedir:

11. “Kadın da kocasının evine ve çocuklarına karşı sorumludur ve sorumlu olduklarından mesuldür.”³⁰

Avratı da bekçisüdür evinün
Evini andan sorar her birinün³¹

12. Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: “Ben çocuk doğurmayan güzel ve soylu bir kadını sevdim, onunla evlenebilir miyim?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Hayır” cevabını verdi. O kimse ikinci defa geldi, Hz. Peygamber izin vermedi. Üçüncü defa gelince Hz. Peygamber onu yine reddetti ve şöyle dedi: “Kocalarını çok seven ve çok doğuran kadınlarla evleniniz. Çünkü ben (kıyamet günü) ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim” buyurdu.³²

29 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, 815), 6a.

30 Buhârî, “İstikrâz”, 20.

31 Nihat Öztoprak, *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Manzum Yüz Hadisler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993), 152.

32 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Nikâh”, 4.

İşde Mu'kıl İbni Seyyârdür³³ diyen / Bu sözü bellü rivayet eyleyeyen
 Bu onaltıncı hadisinde Resûl / Şöyle buyurmuş durur ol pür-usûl
 Bir kişi geldi Resûle dir haber / Yâ Resûlallah i şâh-ı mu'teber
 Bir nisâ buldum asıl hem görki hûb / Likin oğlan eylemez dirler uşub
 Ne buyurursın kılayın mı kabul / Avrat idinmege yarar mı ki ol
 Alma dir Peygamber an'ol avratı / Kılma anan gibilere da'veti
 Bir zamandan sonra yine ol kişi / Geldi eydür ya Resûl gör bu işi
 Yine bir avrat dahı buldum i şâh / Ger buyurursan nikâh idem nikâh
 Yine destur virmedi ana Resûl / Alma der ol avradı kılma kabul
 Geçdi birkaç gün gine geldi ol er / Söyleyüp Peygambere avrat diler
 Döndi Peygamber ana eydür i yâr / Evlenüp şol avratı kıl ihtiyâr
 Kim anun oğlı kızı ola be-cidd / Hoş olur anun gibi avratda cidd
 Dahı şol avrat ki erden kaçmaya / Anı alun kim sözünüz açmaya
 Tiz tiz oğlan toğuranı alunuz / Avranın anun gibisi olur öz
 Niceleri ben yarın hakr eylerem / Sizin ile anlara fahr eylerem
 Ümmetim çoğ olduğın ben isterem / Mahşer ehline şefa'at gösterem
 Zinhâr evlenmegi ta'cîl idün / Ümmet arturun beni tafzîl idün
 Bu hadîsin manisi budur i yâr / Devlet anun kim kılursa ihtiyâr³⁴

13. “Erkek veya kadınla (dübür) arkasından cinsî münasebette bulunan kişi-ye Allah rahmet nazarıyla bakmaz.”³⁵

...
 Kim Resûlullâh buyurmuşdur i yâr / İbn-i Abbâs Bü Hüreyre iy kibâr
 Râvisi bunlardur iy şâh-ı güzün / İşid imdi anla Peygamber sözün
 Tirmizî'nün naklidür iş bu haber / Gör ne buyurmuş Resûl-i Mu'teber
 Hak Teâlâ rahmet itmez dir Resûl / Şol kişiye k'oğlana var' ide ol
 Dahı 'avrat hâlîde her kişide / Hak buyurmadığı yerden iş ide
 Dahı bir yirde buyurmuşdur Resûl / Hak dimişdür her sözi ol pür-usûl
 Bunlara hiç rahmet eylemez Çalab / Tevbe kılmazsa nice kılsın talep³⁶
 ...

14. Peygamberin huzuruna birtakım esirler gelmişti. İçlerinde (çocuğunu kaybetmiş) emzikli bir kadın vardı. Esirler arasında çocuğunu bulunca onu bağ-

33 Ebû Dâvûd rivayetinin sahâbîsi Mâ'kil b. Yesâr'dır.

34 Öztoprak, *Manzum Yüz Hadisler*, 173-174.

35 Tirmizî, “Radâ”, 12.

36 Öztoprak, *Manzum Yüz Hadisler*, 182.

rına bastı ve emzirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Şu kadın çocuğunu ateşe atar mı ne dersiniz?” diye sordu. Bizler, “Hayır! Allah’a yemin olsun ki gücü yettiği müddetçe atmaz” diye cevap verdik. Hz. Peygamber, “Allah’a yemin olsun ki Allah, kullarına bu kadının çocuğuna şefkatinden daha merhametlidir” buyurdu.³⁷

Gönli evinde imân olan kişi / Merhametdür dâyima anun işi
Nitekim uşda Ömer virdü haber / Bir haberdür kim azîz ü mu‘teber
Hak Resûlinden rivayet kıldı ol / İşid imdi ne dir ol sâhib- usûl
Ya’ni bir gün kim gazâdan Resûl’e / Kul karavaş çok getürdiler bile
Anda bir avrat ki gördüm geldi / Berk yapışd’ oğlancuğunu aldı
Bağrına basdı anı esirgedi / Öpdi kuçdı ya’ni özrin diledi
Didi Peygamber bir od yansa ya’ni / İş bu ‘avrat bırağa mı oğlanı
Pes Ömer didi Resûle seyyide / Geniyile nite bırağur oda
Bilki vallâhi bırakmaz yâ Resûl / Nice bırağur oda oğlını ol
Didi Peygamber yine döndi meğer / Hak Teâlâ kullarını yâ Ömer
İşbu ‘avrat oğlanın kim sakınur / Tanrı bundan dahı artuk sakınur
Zira bir adı anun Rahman’dur / Cümle rahmet haznesine kandur
Bu hadîsün ma’nisin böyle dimiş / Bu zaîf ümmetinün kaydın yimiş³⁸

Kadının övüldüğü varsayımı etrafında tasnif edilen rivayetlerin odak noktasında kadının korunması ön plana çıkmakla birlikte ona verilen değer ve önem tercümelere yansımaktadır. Ataerkil kültür ve sosyal yapının getirdiği algı yer yer tercümelere yansırken şefkat, merhamet, sorumluluk duygusu, kadının hakları, sosyal statüsü ve konumu gibi temalar da göze çarpmaktadır.

Makbul kabul edilen rivayetlerde kadının yerildiğini düşünen ve bu doğrultuda inşa edilen metinler de bulunmaktadır. Tespit edilen dört rivayet ve tercümeleri şu şekildedir:

4. 2. Rivayetlerde Kadının Yerildiği Varsayımından Hareket Edenler

1. “Benden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne (imtihan) yoktur.”³⁹

37 Buhârî, “Edeb”, 18; “Tövbe”, 4.

38 Öztoprak, *Manzum Yüz Hadisler*, 256-257.

39 Buhârî, “Nikâh”, 18; Müslim, “Rikâk”, 1.

Nice fitne ola uranlara kim / Ola mekr-i nisâdan ola artık
Her ne olsa nihâyeti bilünür / Bunların mekrine nihâyet yok (Îlâhî)⁴⁰

Çün erenler üzere ‘avratlardan artuk iy ‘azîz
Mâ terektü fitnetün ba’dî dimiş şâh-ı Rasûl
Bunlar şerrinden el-hak el-ıyaz u el-aman
Vüs’u tâkat yitdügince ihtirâz it bilmiş ol (Kadrî)⁴¹

Kadının yerildiği algısına dair ilk örnek Îlâhî mahlaslı şairin kırk hadisinde yer almaktadır. Hz. Peygamber’in kadınların erkekler için bir imtihan olabileceğine işaret ettiği rivayette yer alan “fitne” kelimesi Türkçe’ye “azdırma, baştan çıkarma vb.” anlamları karşılayacak şekilde tercüme edilmiştir. Hz. Peygamber’in bu ve benzeri rivayetlerde dikkat çekmek istediği husus kadınların tamamının bir fitne unsuru kabul edilmesi değildir. Bazı kadınların erkekleri yanlış yönlendirebileceği, hayırlı bir işi yapmalarına engel olabileceği veya duygularını olumsuz yönde harekete geçirebileceği gerçeğine işaret etmektedir. Nitekim Tagâbün Sûresi 14. âyetin⁴² nüzûl sebeplerinden biri savaşa katılmak isteyen Avf b. Mâlik’e ailesinin karşı durması ve onun da savaştan geri kalması neticesinde pişmanlık duyması hadisesi bir diğeri de Müslüman olan Mekkeli erkeklerin hicretine aile fertlerinden bazılarının engel olma çabalarıdır.⁴³ Buraya kadar eş ve çocukların bir imtihan vesilesi olacağı düşüncesi analiz edildi. Konunun bir diğer yönü de erkek ve kadın cinsinin birbirine meyilli yaratılmasıyla ilgilidir. Bu konuda rivayetin anlaşılmasına katkı sağlayan Müslim’in naklettiği başka bir rivayette dünya ve kadına kapılmaktan korkulması tavsiye edilmiş ve İsrailoğulları’ndaki fitne/kargaşada kadının rolü vurgulanmıştır.⁴⁴ Kadının güzelliği, cazibesi ve ilgisi erkeğin sağlıklı kararlar almasına ve dinin buyruklarından uzaklaşmasına neden olmamalıdır. Hz. Peygamber’in dikkat çektiği husus kadının bizâtihi fitne

40 Îlâhî, *Kırk Hadis* 2, 786/15, 204a.

41 Kadrî, *Manzum Yüz Hadis Tercümesi*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 0786/13, 182b-189b, 10b.

42 “Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.” Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Tegâbün 64/14.

43 Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Hicr: Dârü’l-Hicr, 2001), XXIII,13-15.

44 Müslim, “Zikir”, 99; Tirmizî, “Fiten”, 26.

olduğu değil imtihan sebebi olabileceğidir. İki farklı eserde tercüme edilen bu rivayet ilâhî'nin eserinde kadının mutlak anlamda bir fitne olduğu varsayımı ile değerlendirilmiştir. Tercümede kadından başka herkesin hilesinin önü sonu bilelinebilirken kadınlarınkinin sonunun olmadığı imajı çizilmiştir.

Aynı şekilde Kadrî'nin rivayeti lafzî iktibas ile tercümeye konu ettiği mısralarında kadınların şerrinden güç yettiği ölçüde uzak durma düşüncesi yer almaktadır. Her iki şairin rivayet özelinde kadına bakışı, tuzak kuran şerli kimseler oldukları inancıdır. Tercümelerin zımnında kullanılan dil kadınları küçümser bir his uyandırmaktadır.

2. “Cennetin içine muttali oldum, çoğunluğunun fakirler olduğunu gördüm. Cehennemin içine muttali oldum, çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm.”⁴⁵

Fukarâyı hakir görme ki olur / Ekseri ehl-i cennetün fukarâ

Fitne çün şerrinün şeytandır / Olur ekseri cehennem ehl-i nisâ (İlâhî)⁴⁶

Kadınların cehennemde çoğunluğu teşkil edeceği bilgisi bu konuda “kocaya karşı nankörlük” konulu rivayetler etrafında değerlendirilmiştir.⁴⁷ Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in terhîb formuyla farklı zamanlarda kadınları sadaka verme başta olmak üzere iyiliğe teşvik etmesi söz konusudur. Esasında sosyokültürel yapının kendi iç dinamikleri doğrultusunda değerlendirilmesi gereken söz konusu terhîb, sonraki dönemlerde mutlak bir sonuç gibi algılanmış ve ilâhî'nin eserinde de görüleceği üzere kadın, fitne merkezli bir şer odağı gibi algılanır hale gelmiştir ki bu İslâm'ın kadına bakışı açısından son derece problemli bir durumdur.

3. “Cennet sakinlerinin sayı bakımından az olanı kadınlardır”⁴⁸

Bir önceki rivayetle mefhûm-ı muhâlefet açısından ilişkili olan bu metne göre eğer cehennemliklerin çoğu kadınlarsa tabii olarak cennetliklerin de az olanı kadınlar olmalıdır. Rivayet bu açıdan doğru gibi görülebilir ancak Ebû

⁴⁵ Buhârî, “Rikâk” 16; 51; Müslim, “Zikir”, 26.

⁴⁶ İlâhî, *Kırk Hadis* 2, 786/15, 203b.

⁴⁷ Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümü* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 120-123; Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî bi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî vd. (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379), XI, 279-283.

⁴⁸ Müslim, “Rikâk”, 2.

Hüreyre'den nakledilen “*Cennet ehlerinden her erkeğin iki kadını vardır*” şeklinde bir rivayetle çelişki arz etmektedir.⁴⁹ Cennet ve cehennemde sayı bakımından bir üstünlüğün olacağı düşüncesi, hesap gününün birden çok aşaması ile ilişkili düşünülebilir. Şefaath veya cezasını çekeceklerin cennete girmesi ile aritmetik ortalamanın değişmesi muhtemeldir ve söz konusu hadis bu durumdan önceyi yani şefaath ve cezadan öncesini kapsamaktadır.⁵⁰ Bununla birlikte kıyamet öncesi erkek nüfusun azalması ile ilgili rivayetler de demografik yapının şekillenmesinde rol oynayabilir. Ayrıca hûrilerin cennete özel yaratılmış varlıklar olma durumu da tartışmanın başka bir yönüne işaret etmektedir. Hûrilerle birlikte kadınların değerlendirilmesi ve dünya kadınlarının sayı bakımından onlara göre daha az olmaları da ihtimal dâhilindedir. Nihâî anlamda kadınların cehennemde çokluğunu, cennette azlığını/çokluğunu ifade eden bu bilgiler gaybî olup keyfiyetini idrak etmek ancak literal bilgiler etrafında mümkündür. Bu konuda eşitliğin adalet olmayacağı da mâlum olup cenneti hak edenlerin hesapsız nimetler içinde bulunacağına dair âyetler, konunun doğru değerlendirilmesine katkı sunmaktadır.⁵¹ Kanaatimizce Hz. Peygamber'in özel bir ortamda kadınları teşvik etmek ve her dönemde onuru yerlerde olan kadınları korumak adına yaptığı konuşma sonuç gibi anlaşılmaktadır. Kadının süs ve zînete, erkeğin ise daha çok kadına meyyal oluşu, cennet tasvirlerinin şekillenmesinde muhtemel etmenlerdir.

Bu değerlendirmeler bir yana rivayetin Gelibolulu Âlî tarafından anlaşılma biçimi dönemin şartları ve kadının toplum içindeki konumu paralelinde olumsuz yönde şekillenmiştir:

Ashâbına bu vech ile eylermidi edâ / Zenler cehennem içre çoğ olmasa Mustafa
Ya'nî behište az girür anlar diyü didi / İnne ekalle sâkini'l-cenneti en-nisâ⁵²

Beyitlerden anlaşıldığına göre o, önceki rivayeti esas almış ve kadınların cehennemde çok olacaklarını bunun bir neticesi olarak da cennette az olacaklarını belirtmiştir.

4. “Geceyi (mazeretsiz) kocasının yatağını terk ederek geçiren kadına sabaha kadar melekler lânet eder.”⁵³

49 Buhârî, “Bed’ü’l-Halk”, 11.

50 İbn Hacer, *el-Feth*, VI, 325.

51 Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meali*, Zuhurf 43/71.

52 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kırk Hadis* (Şehid Ali Paşa Bölümü, 2791), 69b.

53 Buhârî, “Nikâh”, 85; Müslim, “Nikâh”, 120.

Gice ‘avret ayrı yatsa ber-firâş / Kocasıyla itmese ol ifrâş
 Lanet ider ol melekler ‘avrete / ‘Avret uğrar subha dek tâ lanete
 Şoherinden imtina itmek harâm / İmdi vacip oldu her dem ihtirâm (Hikmet)⁵⁴

Kadının eşi ile birlikte olmaya zorlandığı varsayımı ile nakledilen rivayet, Hikmet isimli şairin tercümesinde mutlak olarak terk kastedilerek ifade edilmiştir. Hadisin maksadı kadınlara bir zorlama içermemektedir. Bununla birlikte mazereti olmaksızın küslük vb. gibi sebeplerle kadının kocasının isteğini reddetmesi, doğuracağı olumsuz sonuçlara binaen uygun görülmemiştir. Şairin son beyitte kadının kocasının isteğinden uzaklaşmasını haram ve ona her an hürmet göstermeyi de vâcip olarak kabul etmesi hadis metninden bağımsız biçimde aktarılan görüştür. Hadisin metninden haram veya vâcip hükmü çıkartmak mümkün olmamakla birlikte böyle bir durum için mekruh hükmü verilebilir.

Kırk hadislerde yaygın olarak kullanılan kadının yönettiği toplumun iflâh olmayacağını ve uğursuzluğun ev, kadın ve atta olduğunu bildiren iki rivayet bağlamı dışında kullanılmıştır.

4.3. Rivayetleri Bağlamı Dışında Kullananlar

1. “Bir kadının yönettiği toplum iflâh olmaz”⁵⁵

Şöyle bil kim iremez masûda vü bulmaz felâh
 Bir cemâ’t k’anlarun üstüne zen mâlik olur
 Az zaman geçmez ki görürsin gözünle anı kim
 Mâlik ü memlûk ü mülki cümlesi hâlik olur (Usûlî)⁵⁶

Fevz bulmaz didi Resul-i Hüdâ / Melîk i zen olan güruha şehâ
 N’oldi iklim-i Fûrsa bir nazar it / Melîk oldukda duhter-i Kîsrâ (Fethi Karamânî)⁵⁷

Bir ere kim ‘avreti hükm ide ol bulmaz felâh
 Erlik oldur itmeyesin anlara hiç itibâr

54 Hikmet, *Tercüme-i Hadîs-i Erba’în* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 9264), 9a.

55 Buhârî, “Megâzî”, 84; Tirmizî, “Fiten”, 85.

56 Usûlî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba’în* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi, 131), 3b.

57 Fethi Karamânî, *Tercüme-i Hadîs-i Hamsîn* (Pertev Paşa Bölümü, 608), 95b-96a.

Meşveret kıl anlar ile lîk aks eylegil

Zirâ yokdur zenlerün şanında hiç ahd u vefâ (Sirâcî)⁵⁸

Sakalın virdi her ki dest-i zene / Olmadı merd-i kâbile ıslâh

Zen ana hâkim oldu ol mahkûm / Olmaz ol kimse âkibet iflâh (Latîfî)⁵⁹

Kadının yönettiği toplumun iflâh olmayacağını bildiren rivayet beş farklı eserde tercüme edilmiştir. Söz konusu rivayetin sebep-i vürûdu şöyledir: Hz. Peygamber Pers kralı Kısra Perviz'e İslâm'a davet mektubu göndermişti. Kısra'nın mektubu parçalaması neticesinde Hz. Peygamber, mülkünün parçalanması için beddua etmiştir. Kısra, oğlu Şirveyeh tarafından öldürülmüştür. Kendisini öldürme girişimini öğrenen Kısra oğlunu zehirletmiştir. Şirveyeh makam hırsıyla diğer erkek kardeşlerini ortadan kaldırmış geriye sadece kız kardeşi Boran kalmıştır. Şirveyeh'in ölümü üzerine Boran'ın yönetici olduğu haberi gelince Hz. Peygamber bu sözü söylemiştir. O sürece kadar Şirveyeh bir erkek olarak devletin yıkılmasını hazırlayan pek çok iş yapmıştır. Boran çöküş aşamasında başa gelmiş ve Hz. Peygamber'in bedduasının devamında sürecin içine dâhil olmuştur. Ne var ki rivayet bağlamının dışına çıkartılarak kadının yönetici olamayacağına delil olarak zikredilmiş hatta Cemel gününde Hz. Âişe tarafında savaşıma karar veren Ebû Bekre, aklına bu rivayet geldiği için bu düşüncesinden vazgeçmiştir.⁶⁰

Bu rivayetle, manzum kırk hadislerden Usûlî ve Fethi Karamânî'nin eserlerinde kadının bir cemaat ve gürüha yönetici olması esas alınmış ve mülkün yıkılacağı vurgulanmıştır. Rivayeti bağlamına kısmen uygun tercüme eden Karamânî, Kısra'nın mülkünün yıkılışına temas etmiştir. Sirâcî ve Latîfî ise konuyu kadının yöneticiliğinden ziyade erkeğe olan tahakkümü üzerinden tercüme etmişlerdir. Sirâcî ayrıca kadınlarla istişare edip onların dediğinin aksini yapmayı öğütleyen ama mevzû olan rivayeti de tercümesine yansıtmış ve kadınların ahde vefa göstermediklerini dile getirmiştir.

2. "Uğursuzluk evde, kadında ve attadır."⁶¹

Kadının uğursuz oluşu konusu Câhiliye döneminden itibaren İslâm toplumunda tartışma konusu olmuştur. Bu rivayet, zikredilen unsurların mutlak

58 Sirâcî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 9503), 6a.

59 Öztoprak, *Manzum Yüz Hadisler*, 416.

60 Buhârî, "Megâzî", 82; "Fiten", 18.

61 Buhârî, "Tıb", 54; "Cihâd", 47.

mânada uğursuz oldukları; eğer uğursuzluk diye bir şey varsa bunun üç şeyde olacağı ve uğursuzluk diye bir şeyin olmadığı; Yahudilerin ev, kadın ve atta uğursuzluk olduğunu savundukları şeklinde üç farklı düşünceye konu olmuştur.⁶² Özellikle hadisi bu formda nakleden Ebû Hüreyre hakkında Hz. Aişe, “Ebû Hüreyre ezberlememiş, o Hz. Peygamber şöyle derken içeri girdi: ‘Allah Yahudilerin canını alsın. Onlara göre uğursuzluk şu üç şeydedir: evde, kadında ve atta.’ Ebû Hüreyre sözün başını duymamış sonunu duymuş.” demiştir.⁶³ Aynı olay İbn Hanbel ve Tahâvî’nin Ebû Hassân’dan naklettiği rivayette Yahudiler yerine Câhiliye dönemi tasviri şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁴ Konuya yönelik tartışmalar bir yana “uğursuzluk yoktur”⁶⁵ ve “uğursuz sayma şirktir”⁶⁶ şeklinde gelen rivayetler de göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber’in kadını uğursuz kabul etmesi gibi bir durumun olmadığı aşikârdır.

Fahr-i âlem didi şum üç şeyde var / Biri mer’ete birisi at biri dâr

Kim tesâum olmasa bunlarla ol / Târik olsun itmesun aslâ karâr (Fethi Karamânî)⁶⁷

Ey birâder ‘avrete uymak kişiye şûm olur

Hem metâ’ına cihânun dîl viren mezmûm olur

Tâlib-i dünyâ olanlar didiler oldu kilâb

Kaluben bil hem ezelde ‘akıbet ma’dûm olur (Sirâcî)⁶⁸

‘Avrete ata eve virme gönül ey dîn eri

Şûmdur bunlar dimiş iki cihana cân olan

62 Tuksal, rivayetleri, uğursuzluk konusunu detaylı bir şekilde incelemiş ve İbn Hacer başta olmak üzere şârihlerin konuya yaklaşımını ortaya koymuştur. Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümü*, 238-246; Aynî’nin değerlendirmeleri için bkz. Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, ts.), XIV, 149-151.

63 Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Muhsin et-Türkî (Hicr: Dârü’l-Hicr, ts.), III, 124.

64 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLIII, 159; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câd el-Hakk (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1994), IV, 314.

65 Buhârî, “Tıb”, 45; Müslim, “Selâm”, 33.

66 Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24; İbn Mâce, “Tıb”, 43.

67 Fethi Karamânî, *Tercüme-i Hadîs-i Hamsîn* (Pertev Paşa Bölümü, 608), 94b.

68 Sirâcî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba’în* (Türkçe Yazmalar, 9503), 4b-5a.

Ehl-i dünyânun işüdüdür bunlara meyl eylemek
Bunlara dîl virmez illâ câhil ü nâdân olan (Usûlî)⁶⁹

Zen-i şûm ile cihânda zen u şûy olma sakın
Feres-i şûma binüp eyleme afâka sefer
Şûm olan menzili mesken ki idinme özine
Bu üçünden dahi var mümkün ise eyle hazer (Nevî)⁷⁰

Manzum kırk hadislerde dört eserde tercüme edilen rivayette yer alan “şûm” (uğursuzluk) ifadesi şairler tarafından olduğu üzere bırakılmış, Türkçe veya Farsça karşılıkları verilmemiştir. Sirâcî, uğursuzluğun kadına uymakla Usûlî ise gönül vermekle olacağını dile getirmişlerdir. Her iki şairin bakış açısına göre uğursuzluk kadının zatının bir özelliği olarak değil arızî bir nitelik olarak tasvir edilmekle birlikte rivayetin öncesi ve sonrasına dair bir bilgi bulunmamakta ve kadının uğursuzluğu mutlak kabul edilmektedir.

5. Merdud Metinlerde Kadın Algısı

1. “Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır. Onlarla istişarede bulunun ancak dediklerinin aksini yapın.”⁷¹

Hadis olarak nakledilen bu metnin birinci kısmı lügat ve emsâl kitaplarında yer almakla birlikte⁷² Deylemî ve Teymî'nin, Halid b. Zeyd el-Cühenî'den naklettikleri zayıf senedleri de vardır.⁷³ Abdullah b. Mes'ûd'un bu ifadeyi hutbede kullandığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁷⁴ Kadınlarla istişare edip aksinin ya-

69 Usûlî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (Tercüman Gazetesi, 131), 2b.

70 Yahya Nevî, *Tercüme-i Hadîs-i Şerîf* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kemankeş, 50), 8b.

71 النِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ، شَبَّاورُوهُنَّ وَخَالِفُوهُنَّ

72 Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Kâsım b. Sellâm, *el-Emsâl*, ed. Abdülmecid Katâmiş (Beyrut: Dârü'l-Me'mûn, 1980), 110; Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), XI, 136.

73 Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye ed-Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-ahbâr*, thk. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), II, 372; Ebü'l-Kâsım Kivâmu's-sünne İsmâil b. Muhammed b. el-Fadl et-Talhî el-İsfahânî et-Teymî, *Kitâbü't-Terjîb ve't-terhîb*, thk. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1993), II, 106.

74 Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd,

pılmasının tavsiye edildiği kısım hakkında ittifakla mevzû hükmü verilmiştir.⁷⁵ Câhiliye âdetlerinin bir yansıması olan bu rivayet, İslâm'ın temel ilkelerine uymamaktadır.⁷⁶

Gelibolulu Âlî'nin iki metni de tam iktibasla tercümeyle konu ettiği görülürken Hatiboğlu kadını şeytanın tuzağı ve erkeğin düşmanı olarak tanımlamıştır.

Dahı 'avrat İblisün tuzağıdır / Düşmenünüzdür size key yağıdır (Hatiboğlu)⁷⁷

Zenler eylerse mekr ile cünne / Sözlerinünün hilafıdır sünne
En-nisâ'ü habâilü's-şeytani / Şâvirûhünne hâlifühünne (Gelibolulu Âlî)⁷⁸

2. "Kadının cihadı, kocasına iyi eşlik yapmasıyla gerçekleşir."⁷⁹

Erünle hoş diril merdâne hulk ol
Mücâhidler gibi ecr-i hasen bul
Ki iy hâtûn buyurmuşdur Peygamber
Cihâdü'l-mer'eti hüsnü't-tebe'ul (Gelibolulu Âlî)⁸⁰

Beyhakî ve İbn Abdülber'in Hz. Hüseyin'den rivayet ettikleri metne⁸¹ İbn

1989), VII, 106.

75 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Mekâ-sidü'l-hasene*, thk. Muhammed Osman el-Haşt (Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1985), 400, H.No: 585; Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huday-rî es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 134, H.No: 267; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû 'a fi'l-ahbâri'l-mevdû 'a*, thk. Muhammed b. Lütüf es-Sabbâğ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 222, H. No: 240.

76 Bu konuda İbn Abbas'tan rivayet edilen "Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı davrananınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızdım" hadisini zikredebiliriz. İbn Mâce, "Nikâh", 50.

77 Öztoprak, *Manzum Yüz Hadisler*, 270.

78 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (Ali Emîrî Bölümü, 815), 6a.

79 *جَهَادُ الْمَرْأَةِ: حُسْنُ التَّعَلُّلِ* 79

80 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kırk Hadis* (Şehid Ali Paşa Bölümü, 2791), 68b.

81 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *el-Câmiu li-şuabî'l-îmân*, thk. Abdulali Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), II,415; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdülbekir el-Bekrî (Mağrib: Vizâratü'l-Evkâf, 1387), XXI, 20.

Hibbân, İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Kayserânî, Süyûtî ve İbn Arrâk mevzû hükmü vermişlerdir.⁸²

Gelibolulu Âlî, eserinde mevzû olan bu metne bağlı bir tercüme yapmış, kadının eşiyle iyi geçinmesi ve ahlâken üstün vasıflarda bulunmasıyla mücahidler gibi sevap kazanacağına temas etmiştir.

3. “Eğer (at) üzerine (kendini göstermek kastıyla) binen kadına Allah lânet etmiştir.”⁸³

Nehy idüp lanet itdi ana resul / Bitmesün avret itse zînet için
Lîk tecviz idüpdür anı kim / Bir yere gitselerdi hâcet için⁸⁴

Kemalpaşazâde'nin mensur kırk hadis şerhinde yer alan bu rivayeti Mer-gînânî (ö. 593/1197) talâk konusunda delil olarak zikretmiş olup temel hadis kitaplarında yer almamaktadır. Zeylaî, İbn Hacer ve Aliyyü'l-Kârî, “aslı yok, garîb, senedine ulaşamadım” gibi hükümler vermişlerdir.⁸⁵ Kemalpaşazâde'nin eserinden seçtiği metinlerle kırk hadis telif eden Mustafa, bu rivayeti, süsünü göstermek amacıyla ata binen kadınlara hasretmiş olsa da böyle bir hadis Hz. Pey-

82 Senedinde bulunan Ahmed b. Dâvûd b. Abdülgaffâr'dan dolayı bu hüküm verilmiştir. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hıbbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Muhammed Abdülmecid es-Selefi (Riyad: Dârü's-Sâmi'î, 2000), I, 147; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevdû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*, thk. Nureddin Boyacılar (Riyad: Advâü's-Selefi, 1997), II, 481-482; Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî İbnü'l-Kayserânî, *Kitabü ma'rifeti't-tezkire fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Mektebetü Kütübî's-Sekâkifiyye, 1985), 16, H.No:19; Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri (ehâdisi)'l-mevdû'a*, thk. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), II, 60; Ebü'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerâti'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şen'ati'l-mevdû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf - Abdullah Muhammed es-Sıddîk (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1399), II, 130.

83 لَعَنَ اللَّهُ الْفُرُوجَ عَلَى السُّرُوجِ

84 Mustafa, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (Serez, 4002), 116b.

85 Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Dâru Reyân, 1997), III, 228; Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), II, 71; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâr*, 282.

gamber'den nakledilmemiştir.

4. "Kadınlar öşür vermez ve zekât toplama yerlerine de gitmez (bulundukları yerlerden alınır)."⁸⁶

Gitmesünler ticârete nîsvân / Olmasunlar ki gazâbda hâksâr
Ukaz ol tarife-i ricâle haşr / Böyle emr itdi anlara Kadîr⁸⁷

Zemahşerî, temel hadis kitaplarında yer almayan bu rivayetin Veda haccı günü söylendiğini ifade etmiştir.⁸⁸ Yine Kemalpaşazâde'nin etkisini gördüğümüz metin, Mustafa isimli şair tarafından tercümeyle konu edilmiş ve şair, kadınların ticarete gitmeleri durumunda gazaba uğrayacakları; ayrıca ticaretin yalnız erkeklerle has kılındığı gibi dinle uzaktan yakından ilişkisi olmayan tevillerde bulunmuştur.

5. "Kötü ahlâk, uğursuzluk; kadına itaat, pişmanlıktır."⁸⁹

Kâle mevrîdû'l-ulûm
Aleyhi salâtü'l-ma'fûm
Sûü'l-hulki şu'mun (Gülşenî)⁹⁰

Dilâ bed-huy şa'âmetdür nedâmet tâ'ati nîsvân
Güzel huylar ziyade oldu hayrda ide gör idmân (Anonim)⁹¹

İki kısımdan oluşan rivayetin tamamı bu lafızla İbn Mende tarafından Rebî el-Ensârî'den

النِّسَاءُ لَا يُعْتَرْنَ، وَلَا يُخْتَرْنَ⁸⁶

87 Mustafa, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* (Serez, 4002), 111b.

88 İbn Kemalpaşa, Zemahşerî'den nakille bu hadisi kırk hadisinde kullanırken, Zemahşerî, rivayetin Veda Haccı günü söylendiğini ifade etmiştir. Bkz. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Bîcâvî - Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, ts.), II, 402.

89 سُوءُ الْخُلُقِ شَوْمٌ، وَطَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ⁸⁹

90 Nazîr(â) İbrahim Gülşenî, *Risâle-i Ehâdîs-i Erba'în-i Sülâsiyye*, Gâzî Hüsrev Begova Biblioteka, 4253, 3a.

91 Anonim, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în bi't-Türkî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 416), 10a.

zayıf bir senedle nakledilmiştir.⁹² Genele şâmil olacak ifadeler içeren rivayetin ilk kısmı Hz. Âişe'den, Câbir'den ve Râfi ' b. Mekîs'den tahrîc edilmiştir.⁹³ Kadına itaatin pişmanlık olacağını belirten kısmın idrâc olması muhtemeldir. Anonim bir kırk hadiste literal tercümeyle konu edilmiş ve kadına itaatin pişmanlık olduğu vurgulanırken daha çok kötü huy- güzel huy mukayesesini yapılmıştır.

6. "Batakılıkta biten yosundan (kötü bir çevrede yetişen güzel kadın) sakının."⁹⁴

Daha çok emsal kitaplarında yer alan bu rivayeti hicrî 4. asırdan sonra Râm-hürmüzî, Dârekutnî, Kudâî ve Deylemî⁹⁵ Ebû Saîd el-Hudrî'den nakletmişler-

92 Senesinde bulunan Anbese b. Abdurrahman, zayıf, metrûk, hadis uyduran bir râvi kabul edilirken Osman b. Abdurrahman el-Harrânî zayıf kabul edilmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yahya el-İsbahânî İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabri (Câmiatü'l-İmâretü'l-Arabî'l-Müttehîde, 2005), 615.

93 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIV, 487; XLI, 99 (Ş. Arnavut: zayıf); Ebû Dâvûd, "Edeb", 132; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. 'İvadullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1995), IV, 334; Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerri Harâitî, *Mesâvî'l-ahlâk ve mezmûmühâ*, thk. Mustafa b. Ebü'n-Nasr eş-Şelebî (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993), 20, H. No: 2; Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), II, 211; Beyhakî, *eş-Suab*, X, 378; Hz. Âişe rivayetinde Ebû Bekir b. Ebî Meryem, Râfi ' b. Mekîs rivayetinde Osman b. Züfer, Câbir rivayetinde Fadl b. İsa er-Rakkâşî tenkit edilmiştir. Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelül-Vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh - Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbâsî (Riyad-Demmâm: Dâru Taybe-Dâru İbnü'l-Cevzî, 1405), XIV, 323; Ebû'l-Fadl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî İbnü'l-Kayserânî, *Zahîretü'l-huffâz el-muhrec 'ale'l-hurûf ve'l-elfâz*, thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firrevâî (Riyad: Dârü's-Selef, 1996), III, 1508; Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî (Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), VIII, 25; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Fevâidi'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 253; Muhammed Nâsirüddîn Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa' ve eseruha's-seyyi' fi'l-ümme* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1988), II, 207-208.

94 *إِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الزَّيْتُونِ*

95 Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrâhmân b. Hallâd el-Fârisî er-Râm-hürmüzî, *Emsâlül-hadîs*, thk. Ahmed Abdülfettâh Temmâm (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1409), 121; Ebû'l-Fadl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî İbnü'l-Kayserânî, *Etrâfü'l-garâib ve'l-efrâd*, thk. Mahmud Mu-

dir.⁹⁶ Osmanlı dönemi manzum kırk hadislerde yer almamakla birlikte 20. asır şairlerinden İsmâil Sâdık Kemâl'in Buhârî'yi nazma çekme düşüncesiyle başladığı yaklaşık yedi yüz kadar rivayeti de Buhârî'den seçtiği bin hadisinde tercümeye konu olmuştur.

Hazer idin o çemenden ki biter çöplükde / Sonra ma'nayı şerifi dahı olmuş tebyîn
Nesli alçak kız egerçi güzel olsa da anı / Almayın nesli gibi fi'liyyede olur çirkîn⁹⁷

Buraya kadar olan kısımda gerek makbul gerek merdud kabul edilen metinlerde kadına bakış manzum tercümeler etrafında ele alındı. Kadını öven rivayetlerin tercümelere yansımada genel anlamda problem gözükmezken iki rivayet özelinde yanlış anlama ve rivayeti bağlamı dışında tercüme etme gözlemlendi. Kadının yerildiği düşüncesiyle tercüme edilen makbul dört rivayette, hadis açısından bir araştırma yapılmadığı, literal bakış açısının hâkim olduğu ve rivayetlerin zâhirine bakmakla yetinildiği tespit edildi. Merdud rivayetlerde ise kadının övüldüğüne dair bir rivayet bulunmamakla birlikte kadının yerilen ve uzak durulması gereken, istişare edip söylediğinin aksinin yapılması istenen ve ticaret yapması doğru olmayan bir konumda değerlendirildiği görüldü.

Bu doğrultuda Osmanlı coğrafyasında sosyo-kültürel unsurlar başta olmak üzere örf, ataerkil toplum yapısının getirdiği düşünme biçimi ve yerleşik din-dünya algısı etrafında şekillenen bir kadın algısının varlığı tespit edilirken bu süreçte anne ve kadın arasında bir ayrımın olup olmadığı sorusuna cevap bulmak adına Molla Câmî'den itibaren yirmi eserde tercüme edilen "Cennet annelerin ayakları altındadır" rivayeti örnek metin olarak bu ayrımı gösterebilir düşün-

hammed Mahmud Hasan Nassâr - es-Seyyid Yûsuf (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), V, 78; Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), II,96; Deylemî, *el-Firdevs*, I,282.

96 Senesinde bulunan Vâkidî'den dolayı sened zayıf kabul edilmiştir Ebû Hafs Sirâcüd-dîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr fi't-tahrîci'l-ehâdisi ve'l-âsârî'l-vâkı'ati fi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, thk. Mustafa Ebü'l-Gayd vd. (Riyad: Dârü'l-Hicret, 2004), VII, 497; Sehâvî, *el-Makāsıd*, 222; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs* (Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1351), I, 272; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâr*, 139-140; Elbânî, *ed-Daîfe*, I, 69.

97 İsmâil Sâdık Kemâl, *Âsâr-ı Kemâl* (İstanbul: Esad b. el-Hâc Karahisarlı Âhi Efendi Matbaası, 1867), 31.

cesiyle ayrı bir başlık altında incelemeye konu edildi.

6. Kadın ve Anne Ayrımının Manzumelere Etkisi

1. “Cennet annelerin ayakları altındadır.”⁹⁸

Hicrî 4. asırdan sonraki eserlerde Enes b. Mâlik’ten nakledilen rivayetin her ne kadar Hâkim en-Nîsâbûrî kaynak gösterilerek sahihliği iddia edilse de⁹⁹ genel kanaat bu lafzın zayıf olduğu yönündedir.¹⁰⁰

Rivayetin manzum kırk hadislerle geçiş noktasını Molla Câmi oluşturmaktadır. Daha sonra Ali Şîr Nevâî başta olmak üzere Fuzûlî, Nâbî, Sirâcî gibi şairler Câmi’nin eserini örnek alarak oradaki rivayetleri tercüme etmiş ve böylece tespitimize göre on üç Câmi tercümesi ortaya çıkmıştır. Anneye olan hürmeti ifade eden bu rivayet, Câmi’de annelerin yolunun tozunun şeref tacı olduğu ve anneye karşı gelmemeyi ve ayakları altında toprak olmayı tavsiye eden bir bakış açısıyla tercüme edilmiş ve nihayetinde cennetin annelerin ayakları altında olduğu vurgusu yapılarak itaat ve hizmet etme duygusu öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla Câmi tercümelerinin müellifleri de bu minvalde bir tercüme yönelmişler ve annenin yoluna toprak olma mecazı etrafında itaat, hizmet etme, hürmet gösterme ve yüzünü güldürme gibi fiillerle anneyi razı ederek cennetin hak edilebileceği düşüncesini işlemişlerdir. İlâve olarak İsmâil Sâdık Kemâl’in tercümesinde “Anne-babaya öf bile demeyin” âyetine de telmih yapılmıştır.

98 الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ

99 “Câhime bir gün Hz. Peygamber’e (sav) geldi ve: ‘Ey Allah’ın Rasûlü, ben cihada katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişare etmeye geldim’ dedi. Rasûlullah (sav), ‘Annen hayatta mı?’ diye sordu. ‘Evet’ deyince, ‘Öyleyse ondan ayrılma, zira cennet onun ayağının altındadır’ buyurdu.” şeklinde olup Muâviye b. Câhime’den farklı bir senedle gelmektedir. Ayrıca lafız farklılıkları da bulunmaktadır. Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, II, 114, (Zehebî: sahih).

100 Kudâî, *eş-Şihâb*, I, 102; Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve’l-Esmâ* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), III, 1091; Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb, *el-Câmi’ li ahlâki’r-râvî ve adâbi’s-sâmî*, nşr. Mahmûd et-Tahhân (Riyâd: Mektebetü’l-Maârif, 1403/1983), II, 231; Mansur b. Muhâcir> Ebu’n-Nadr el-Ebbâr> Enes senediyle gelen rivayette yer alan iki râvinin meçhul olduğundan hareketle hadisin zayıf olduğuna dair görüşler için bkz. İbnü’l-Kayserânî, *ez-Zahîre*, II, 1232.

Câmî ve Tercümeleri

سر ز مادر مکش تاج شرف \ کردی از راه مادران باشد
(Câmî)¹⁰¹ خاگ شو زیر پای او که بهشت \ در قدم گاه مادران باشد

Anaların ayağı astıdadur / Ravza-ı cennet ü cinân bağı
Ravza bâğı visâlin isterseng / Bol analar ayağı tofrağı (Nevâî)

Analar hürmetin tutun ki müdâm / Kâbil-i rahmet-i ilâh olasız
Ayağı altına sürün yüzler / Ger dilersiz cennet bulasız (Fuzûlî)

Mâdere olma'âk şeref tacın / Anların hürmetiyle bulur kes
Ol ayakları toprağı ki behişt / Taht-ı akdâm-ı ümmehâtdur bes (Revâhî)

Nîl-i gül-geşt-i gül-sitân-ı behişt / Zîr-i pâ-yı rızâ-yı mâderdür
Gerden-i cânda Hakk terbiyeti / Ni'met-i cennete berâberdür (Nâbî)

Hizmetde kusur itme sakın maderine / Bûs it kademin rızasına eyle nazar
Taht-ı kadem-i ümde ara cennâtı / Çün böyle buyurdu Hazret-i Peygamber (Müfid)

Fâiz-i rahmet ol ki maderine / Her dem ikram u iltifâtdadur
Sahn-ı gül-şen sarây-ı huld-ı berîn / Zîr-i akdâm-ı ümmehâtdadur (Münif)

Câh u rifat u tâc 'izz ü şeref / Da'vet-i müstecâb-ı mâderdür
Mâdere hâk-ı pâ-yı ol ki behişt / Zîr-i pâ-yı cenâb-ı mâderdür (S. İbrahim)

Analar vâcibü'riâye durur / Kıl husûl-ı rızasına himmet
Kuhl-ı çeşm eyle hâk-ı akdâmın / Aç gözün andadır gözüm cennet (Zühdi)

Vâlden ayağına hâk-ı reh ol / Tâ ki cennetde virile sana yer
Cennet altındadır ayaklarınun / Anaların buyurdu Peygamber (La-edrî)¹⁰²

Baş çekme koy boyun kim cennet-i 'alâ 'ıyân

101 Anneye karşı gelme ki annelerin yolunun tozu şeref tacıdır. Onun ayağının altında toprak ol. Çünkü cennet anaların ayağının altındadır.

102 Ahmet Sevgi, *Molla Câmî'nin Erba'în'i ve Manzûm Türkçe Tercümelere* (Konya, 2000), 130-132.

Analarun taht-ı akdâmındadır bil uş beyân (Şirvanlı Hatiboğlu)¹⁰³

Gel eyâ dürdâne bahr-i muhit / Anan ayağına yüzün it basit
Veyl ana kim ana gönlün itdi hest / Ayagı altındadır çünküm behişt (Sirâcî)¹⁰⁴

Mâderün kullığını ‘izzet bil / Kim anun hizmetündedir rif‘at
Ayağına düşüp türâb ol kim / Zîrâ başadur anun cennet (İbrî)¹⁰⁵

Mâderin taht-ı rızâsında bulunur cennet
Hakkı çok kalbi rakik ü veled pür te’sîr
Vâlideyne olamaz of bile dimek câiz
Şem-i kâm işbu ôf ile sönüp olmaz tenvir (Sâdık Kemal)¹⁰⁶

Câmî tercümelerinin dışında beş eserde tercüme edilen rivayetin yorumunda şairler, hizmette kusursuzluk, hakkına riayet etme, yolunun toprağı olma ve ôf dememe gibi kavramları kullanmışlar ve annenin saygınlığını hakkıyla teslim etmeye gayret göstermişlerdir.

Dahı bir yerde buyurmuşdur Resûl / Gör nice zikreyler ol şah-usûl
Cennet analar ayağı altıdır / Hidmet it anana imdi vaktidir (Hatiboğlu)¹⁰⁷

Ümmehâtun ayağı altında cennet / Diyü buyurdı cenneti ol şâh
Vâlideynin hukuk-ı müşkildür / Anlara ôf dimekdür ulu günâh (Visâlî)¹⁰⁸

Baht anun kim hemîşe vâlidesin / Ola tatayyub itmeğe kâdir
Fahr-i âlem buyurdu kim cennet / Tahte akdâmi’l-ümmehât da dur (Tâib)¹⁰⁹

Olsa ana hakkını ki gözle sen / Tâ ola sen yârın anda sen esen
Yüz ki sür ayağına hâkî ol / Tâ bulasın cennet-i firdevse yol (Ahterî)¹¹⁰

103 Şirvanlı Hatiboğlu, *Câmî Tercümesi (Erbaîn Söz)*, Ayasofya Kütüphanesi, 1860, 55a.

104 Sirâcî, *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* (Sivas Ziyâbey Kütüphanesi, 57), 205a.

105 İbrî, *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* (Konya Bölge Yazma Eserler, 2613), 119a.

106 İsmâil Sâdık Kemâl, *Âsâr-ı Kemâl*, 25.

107 Öztoprak, *Manzum Yüz Hadisler*, 191.

108 Muhammed Visâlî, *Gül-i Sad Berg*, Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 7824, 13a.

109 Osmanzâde Tâib, *Sıhhat Âbâd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 230), 19b.

110 Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin Ahterî, *Manzum Kırk Hadis Tercümesi*, Yapı Kredi

Gey riâyet kıl hukuku'l-vâlideyni iy 'azîz
Hâk-i pâyi çün cennete işaretdür sana

Pes gam u şâdie bunlardur hevâdârun senün
Üstüne pervane hem şem-i hidâyetdür sana (Kadrî)¹¹¹

Beyitlerde yer alan anne teması incelendiğinde gerek makbul gerek merdud olsun kadının yerildiği metinlerin aksi yönünde bir tercüme algısı görülmektedir. Anneye olan saygı ne kadar üst seviyede konumlandırılrsa da kadınla ilgili yergi içeren bakış açısının tercümelere yansıtıldığı beyitler de tam aksi bir olumsuz imajla tercüme edilmiştir. Nihaî anlamda kadına olan bakış açısı ile anneye olan bakış açısı tamamen farklılık arz etmektedir.

6. Rivayetlerde İdrâc ve Tercümelere Etkisi

Bazı rivayetlerin umum ifade eden lafızları, tarihî süreçte hususa hamledilecek şekilde idrâclara muhatap olabilmektedir. Bunu gösteren en belirgin rivayet, “İlim talep etme kadın erkek her Müslüman üzerine farzdır”¹¹² şeklinde tercümelere konu edilen metindir. Hz. Ali başta olmak üzere Enes b. Mâlik, İbn Mes'ûd, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Ömer, Câbir b. Abdullah ve İbn Abbas'tan rivayet edilen bu metnin *طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ* ifadesi kaynaklarda geçmemektedir.¹¹³ İbn Abdülber, Enes rivayetinin illetlerini belirtirken İbnü'l-Cevzî, bu rivayetle ilgili yedi sahâbiden yirmi beş farklı sened naklederek bu senedlerde yer alan râvilerin problemlerini zikretmiştir.¹¹⁴ Ne var ki manzum kırk hadislerde bu bilgiye dikkat edilmemiş ve hadis

Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 168/8, 145b.

¹¹¹ Kadrî, *Manzum Yüz Hadis Tercümesi*, Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 8331, 3b.

¹¹² *طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ*

¹¹³ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17; Bezzâr, *el-Müsned*, I, 64; Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Beyrut: Dârü'l-Me'mûn, 1989), V,223, 283 (H.Selim Esed:zayıf); Taberânî, *el-Evsat*, I, 7; II, 289, 297; III, 57; IV, 245; VI, 96; VIII, 195, 258, 347; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe* (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1994), 24; Beyhakî, *eş-Şuab*, III, 193, 195.

¹¹⁴ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilber, *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadlihî ve mâ yenbağî fî rivayetihî ve hamlihî*, thk. Ebû'l-Eşbel ez-Züheyrî (S. Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1994), I, 23-57; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî (Lahor: Dâru Neşri'l-Kütübî'l-İslâmiyye,

metninde yer alan مُسْلِمٌ ifadesinin kadın erkek her Müslümanı kapsayacağı düşünülmemiştir. Dokuz farklı manzumede yer bulan rivayetin yedisinde مُسْلِمَةٌ ifadesi tercümelere yansıtılırken iki eserde Müslüman ifadesi umumi mânada kullanılmıştır.

İlme sa'y ile dürüşmek ey kişi / Mümine farzdur eger erkek dişi
Gice gündüz cehd idüp eyle talep / Tâ müyesser ide lütfundan Çalab (Ahterî)¹¹⁵

Sa'âdetle ne buyurdu ol resul-i kâinat
Üzerine ola anun çok tahiyât
Farzdur erkek u dişiye dîn için ilm-i hâl
Gel talep eylesen anı gice gündüz bî-melâl
İt teallüm-i ilm-i dîni zîrâ ki cehl oldu âr
Râzı olmaz cehle asla illâki ancak himâr
Yâ İlâhî kıl münevver nûr-ı ilm ile bizi
Hilm u hikmetle müzeyyen eylegil kalbümüzü (Ali b. Ahmed)¹¹⁶

Mümine farz anla ki tâlibü'l-'ilm olmağı
Oldı bu manaya şahid Mustafâ'nun buyruğı (Ahmed)¹¹⁷

İlm farz oldu her Müsilmâna / Gerek er ols gerek avret
Farz u vâcib budur edâ ideler / Tâ ki hâlis ola ubdiyyet (Lütfî)¹¹⁸

Merd ü zenden her ehl-i İslâma / Farz-ı 'ayn oldu 'ilm-i dîn okumak
Oldı ol 'ilm ile 'amel vâcib / Fark ola tâ anunla bâtil ü hak (Latîfî)¹¹⁹

'İlm-i dîn istemek fariza durur / Müslim ü müslimeye dünyada
Din 'ilmine dürüşen bulısar / Âhiret devletini ukbâda (Visâlî)¹²⁰

1979), I, 54-66.

115 Ahterî, *Manzum Kırk Hadis Tercümesi*, 168/8, 145b.

116 İdris Söylemez, *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)* (Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 1241.

117 Ahmed, *Tercüme-i hadîs-i çihil* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, 810), 3b.

118 Lütfî, *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 8851/1, 4b.

119 Latîfî, *Sübhâtü'l-uşşâk*, 1474, 5b.

120 Muhammed Visâlî, *Gül-i Sad Berg*, 7824, 11b.

Bend-i cehl ile beste-pây olmak / Nâ sezâdur cemî'-i inşana
Talep it dâimâ ki farz oldu / Taleb-i ilm her Müselmâna (Nüzhet)¹²¹

Her birine oldu farz tâ ilmi-hâli bileler
Tâlib olup öğreneler müminîn ü müminât
İlm-i akli ilm-i nâfile müzekkâ olalar
Gideler cennât-ı 'adne müslimîn u müslimât (Revâhî)¹²²

Dinle bu himmeti vü himettüni / Sarf eyle husûl-i 'irfâna
Taleb-i 'ilme cidd-i cehd eyle / Farzdur çünkü her Müselmâna (Manastırlı Ali)¹²³

Aynı şekilde “*Tâun hastalığı Müslüman erkek ve kadınlar için şehitlik hükmündedir*”¹²⁴ rivayeti de مسلمة ifadesiyle eserlerde yer alırken mümin ve Ehl-i İslâm şeklinde tercümeyle hususi bir anlam yüklenmemiştir

Müminin mevtine sebeb tâun / Olsa bâis yeter saadetine
Özge devlet değil midür bu hadis / Ki şehâdet ide şehadetine (Manastırlı Ali)¹²⁵

Mevt lâzım ola çü mahlûka / Hürmet itmez o hâs u 'âma
Mevt-i tâundan ölse yeğ / Çü şehâdetdür Ehl-i İslâm'a (İlâhî)¹²⁶

Sonuç

Osmanlı manzum kırk hadis telif geleneğinde kadınları konu edinen rivayetlerin incelendiği bu çalışmaya konu olan yirmi dokuz rivayetten yirmisi makbul metinlerden oluşurken yedi rivayet merdud kabul edilmiştir. İki rivayet özetinde hadis metni “مسلم” ifadesinde olduğu gibi umumu kapsayacak bir kalıpla nakledilmesine rağmen “مسلمة” şeklinde bir kayıt daha eklenmiş ve bu durum manzumelere yansıtılmıştır.

121 Urfalı Ömer Nüzhet Efendi, *Hadîs-i erbaîn*, İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, 1521, 7b.

122 Revâhî, *Tenvîrül-ebîsâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacımahmud Efendi Bölümü, 3829), 22a.

123 Manastırlı Hasan b. Ali, *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* (Milli Kütüphane, Adnan Ötügen Bölümü, 06 Hk 3963/3), 14b.

124 Rivayetin aslında مسلمة kaydı bulunmamaktadır.

125 Manastırlı Hasan b. Ali, *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* (Adnan Ötügen Bölümü, 06 Hk 3963/3), 17b-18a.

126 İlâhî, *Kırk Hadis* 2, 786/15, 207b.

Makbul kabul edilen rivayetlerin genelinde kadınların övüldüğü, korunduğu veya saygınlığına değer verildiği görülmektedir. Kadınların yerildiği düşünce-sinin hâkim olduğu dört rivayete dair tartışmalar, günümüze kadar sürmüştür. Kadının fitneliğini, cehennemde sayı itibarıyla çok cennete az oluşunu ve kocası ile birlikteliği mazeretsiz reddedişini konu edinen rivayetler, manzumelerde kadına olumsuz bir bakış açısıyla tercüme edilmiştir.

Manzum kırk hadislerde rivayetlerin bağlamından koparılarak tercümeye konu edildiği de görülmüştür. Bu minvaldeki iki rivayetten kadına uğursuzluk imajı yüklendiği varsayılanı, tercümelerde olumsuz bakış açısıyla sunulmuştur. Aynı şekilde bir kadının yönetici olduğu toplumun iflâh olmayacağı düşüncesi, rivayetin bağlamından koparılarak umuma şâmil kabul edilmiştir.

Merdud kabul edilen metinlerde kadının şeytanın tuzağı olması, kendile-riyle istişare edip aksinin yapılması, kötü bir ortamda yetişen güzel bir kadın-dan sakınılması, kendisini gösteren kadına lânet edileceği, kadına itaat etmenin pişmanlığa sebep olacağı gibi bizâtihi kadının şahsiyetiyle ilgili meseleler yer alırken kadının cihadının kocasına iyi eşlik yapmasıyla gerçekleşeceği ve cinsel birlikteliğin cihad ile ilişkisi olduğunu savunan metinler de bulunmaktadır. Aynı şekilde kadınların sosyal hayattan ve toplumdan uzak tutulmaları adına ticaret yapmamaları gerektiğini salık veren ve bu doğrultuda zekât verme yerlerine gitmemelerini tavsiye eden metinler de tercih edilebilmiştir. Özellikle merdud ri-vayetlerde yer bulan bu olumsuz bakış açısının yanı sıra dikkat çeken en önemli unsur, kadın-anne farkının tercümelerde kendini göstermesidir. Pek çok kırk hadiste yer alan “Cennet annelerin ayakları altındadır” rivayeti, annenin ayağı-nın toprağı olma başta olmak üzere hürmet, hizmet, sevgi ve saygı merkezli bir bakış açısıyla tercüme edilmiştir.

Somut olarak elde edilen bu sonuçlarla birlikte kanaatimizce Osmanlı dö-neminde kadının konumu, toplum içindeki rolü ve örfle ilişkisi gerek dinî me-tinlerin tercihinde seçicilik gerekse seçilen metinlerin tercümesinde gösterilen hassasiyet ile paralellik arz etmektedir. Çoğunluğu makbul metinlerden oluşan kadınla ilgili rivayetler bu anlamda kadına verilen değeri göstermeye yetecek se-viyededir. Merdud metinler hadis değildir dolayısıyla bir çalışmaya konu edilse de yok hükmünde kabul edilmelidir. Bununla birlikte sosyolog ve kültür tarih-çileri için Osmanlı dönemi çalışmalarına tarihî bir veri olabilir. Ancak hadis ki-taplarında sahih senedlerle var olan uğursuzluk ve kadının yöneticiliği ile ilgili rivayetlerin bağlamları dışında kullanılması ve şairlerin bu rivayetlere dair bir inceleme yapmadan literal tercümelerde bulunmaları, ortaya yanlış bir kadın algısına neden olan metinler çıkarmıştır. Makbul metinlerde kadına bakış ve de-

ger veriş ne derece özenli ise de merdud metinlerde aksi yönde özensiz bir tavır sergilenmiştir. Özellikle bu metinlerin dinî olduğunu kabul etmek ve üzerine bir inanç, teori, ahlâk kuralı gibi unsurlar inşa etmek doğru değildir.

Bazı manzumelerde kadınlarla doğrudan ve dolaylı ilgisi bulunan rivayetlerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Resmî görevlerinde istediğı başarıları elde edemeyen ve bu amaç için pek çok risâle, manzum-mensur eser yazıp devlet ricâline arz eden Gelibolulu Âlî'nin daha çok kadınlarla ilgili rivayetleri tercih etmesinin nedeni, eserini III. Mehmed'e Vâlide Sultan aracılığı ile sunma düşüncesi olabilir. Bu tespit bir varsayımdan öteye geçmemekle birlikte Osman-zâde Tâib'in III. Ahmed'e şifa bulması için benzer bakış açısıyla yazdığı Sıhhât-âbâd isimli kırk hadis sayesinde yükselişe geçtiğı bilgisi böyle bir ihtimali akla getirmektedir.

Son olarak Hz. Peygamber'in şefaatine ulaşma düşüncesiyle oluşturulan manzum kırk hadis literatüründe kadın şairler tarafından telif/tercüme edilmiş bir metin henüz gün yüzüne çıkmış değildir. Bu doğrultuda yapılacak araştırmalar bir kadın şairin rivayetleri anlama ve anlamlandırma çabasını ortaya çıkarcak ve mukayese imkânı verecektir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*. 2 Cilt. Beyrut: Mek-tebetü'l-Kudsî, 1. Basım, 1351.
- Ahmed. *Tercüme-i hadîs-i çihil*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, 810, 1b-12a.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- Ahterî, Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin. *Manzum Kırk Hadis Tercümesi*. İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 168/8, 144a-146b.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbârî'l-mevdû'a*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbağ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1971.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtî'l-Mesâbîh*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1994.
- Anonim. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în bi't-Türkî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 416, 1b-22b.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Câmiu li-şuabi'l-îmân*. thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Bahru'z-zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru min umûri Rasulillahi ve sünenihi ve eyyâmihî*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *el-İlelû'l-Vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh - Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbâsî. 15 Cilt. Riyad-Demmâm: Dâru Taybe-Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım, 1405.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb el-Arnaut. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2005.

- Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye. *el-Firdevs bi me'sûri'l-ahbâr*. thk. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk. *el-Künâ ve'l-Esmâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1. Basım, 1419.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe*. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1. Basım, 1994.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*. thk. Hüseyin Selim Esed. Beyrut: Dârü'l-Me'mûn, 1. Basım, 1989.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa' ve eseru-ha's-seyyi' fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1. Basım, 1988.
- Fethi Karamânî, Bülbülcüzâde Abdülkerim. *Tercüme-i Hadîs-i Hamsîn*. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, 608, 84a-97a.
- Fevrî. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*. Topkapı Sarayı Revân Köşkü, 40a-50b.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Kırk Hadis Tercümesi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 2791, 56b-74a.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, 815, 1a-8a.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1990.
- Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Harâirî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerri. *Mesâvi'l-ahlâk ve mezmûmühâ*. thk. Mustafa b. Ebü'n-Nasr eş-Şelebî. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1. Basım, 1993.
- Hasan b. Mûsâ. *Manzum Kırk Hadis*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 6656, 82b-85a.
- Hatîb, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Câmî' li ahlâki'r-râvî ve adâbi's-sâmî*. nşr. Mahmûd et-Tahhân. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1403/1983.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmeddin el-Kudsî. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1. Basım, 1994.
- Hikmet. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 9264.
- Hilâlî. *Manzum Kırk Hadis Tercümesi*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Hk 3759/2, 28a-43a.

- İbrî. *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*. Konya Bölge Yazma Eserler, 2613, 116b-120b.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fadlihî ve mâ yenbağî fî rivayetihî ve hamlihî*. thk. Ebû'l-Eşbel ez-Züheyri. 2 Cilt. S. Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım, 1994.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdülbekir el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vizâratü'l-Evkâf, 1. Basım, 1387.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- İbn Arrâk, Ebû'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dimaşkî. *Tenzîhü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-ahbârî's-şen'ati'l-mevdû'a*. thk. Abdülvehhâb Abdüllatif - Abdullah Muhammed es-Siddîk. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1399.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musanneffî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1989.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*. thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1. Basım, ts.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethü'l-Bârî bi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî vd. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1. Basım, 1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrâhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Muhammed Abdülmecid es-Selefi. 2 Cilt. Riyad: Dârü's-Sâmi'î, 1. Basım, 2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yahya el-İsbahânî. *Ma'rîfetü's-sahâbe*. thk. Âmir Hasan Sabri. Câmiatü'l-İmâreti'l-Arabî'l-Müttehîde, 2005.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-'İlelül-mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*. thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî. 2 Cilt. Lahor: Dâru Neşri'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1979.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağ-dâdî. *Kitâbü'l-mevdû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*. thk. Nureddin Boyacılar. 4 Cilt. Riyad: Advâü's-Selef, 1. Basım, 1997.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fadl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Mak-disî eş-Şeybânî. *Etrâfû'l-garâib ve'l-efrâd*. thk. Mahmud Muhammed Mah-mud Hasan Nassâr - es-Seyyid Yûsuf. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fadl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Mak-disî eş-Şeybânî. *Zahîretü'l-huffâz el-muhrec 'ale'l-hurûf ve'l-elfâz*. thk. Abdur-rahman b. Abdülcebbâr el-Firyevâî. 5 Cilt. Riyad: Dârü's-Selef, 1. Basım, 1996.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî. *Kitabü ma'rifeti't-tezkire fi'l-ehâdisi'l-mevdûa'*. thk. İmâdüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Mektebetü Kütübî's-Sekâkifiyye, 1. Basım, 1985.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mıs-rî. *el-Bedrü'l-münîr fi't-tahrîci'l-ehâdisi ve'l-âsâri'l-vâkı'ati fi's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Mustafa Ebü'l-Gayd vd. 9 Cilt. Riyad: Dârü'l-Hicret, 1. Basım, 2004.
- İlâhî. *Kırk Hadis* 2. İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 786/15, 203a-207a.
- İsmâîl Sâdık Kemâl. *Âsâr-ı Kemâl*. İstanbul: Esad b. el-Hâc Karahisarlı Âhi Efendi Matbaası, 1867.
- Kadrî. *Manzum Yüz Hadis Tercümesi*. İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 0786/13, 182b-189b.
- Kadrî. *Manzum Yüz Hadis Tercümesi*. Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 8331, 1b-13b.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *el-Emsâl*. ed. Abdülmecid Katâmiş. Beyrut: Dârü'l-Me'mûn, 1. Basım, 1980.
- Kemalpaşazâde, Ahmed Şemseddin. *Hadîsi Erbaîn Tercümesi*. çev. es-Seyyid Pir Mehmed b. Çelebi Âşık Çelebi. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1. Basım, 1316.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsnedü's-şihâb*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1985.
- Latîfî. *Sühbatü'l-uşşâk*. Konya: 1474, 1a-28a.
- Lütfî. *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*. Ankara: Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 8851/1, 1b-9b.
- Manastırlı Hasan b. Ali. *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*. Milli Kütüphane, Adnan Ötü-ken Bölümü, 06 Hk 3963/3, 11a-18b.
- Martı, Huriye. *Hakları ve Saygınlıklarıyla İslamda Kadın*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 2018.

- Muhammed Visâlî. *Gül-i Sad Berg*. Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 7824, 1a-17b.
- Mustafa. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 4002, 114b-117b.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru mine's-süneni bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillah*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.
- Nazîr(â) İbrahim Gülşenî. *Risâle-i Ehâdis-i Erba'în-i Sülâsiyye*. Saraybosna: Gâzî Hüsrev Begova Biblioteka, 4253, 1b-4b.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *el-Müctebâ mine's-süneni an Rasûlillah*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.
- Nev'î, Yahya. *Tercüme-i Hadîs-i Şerîf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kemankeş, 50, 3b-9a.
- Osmanzâde Tâib. *Sıhhat Âbâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 230, 1b-24a.
- Öztoprak, Nihat. *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Manzum Yüz Hadisler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.
- Râmihürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdîrrahmân b. Hallâd el-Fârîsî er-. *Emsâlül'l-hadîs*. thk. Ahmed Abdülfettâh Temmâm. Beyrut: Müessesetül-Kütübî's-Sekâfiyye, 1. Basım, 1409.
- Revâhî. *Tenvîrül'efsâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacımahmud Efendi Bölümü, 3829, 8b-27a.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-. *el-Mekâsîdü'l-hasene*. thk. Muhammed Osman el-Haşî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1. Basım, 1985.
- Sevgi, Ahmet. *Molla Câmi'nin Erba'în'i ve Manzûm Türkçe Tercümeleri*. Konya, 1. Basım, 2000.
- Sirâcî. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 9503, 1a-8b.
- Sirâcî. *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*. Sivas Ziyâbey Kütüphanesi, 57, 200a-205a.
- Söylemez, İdris. *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)*. Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, ts.
- Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Le 'âli'l-masnû 'a fi'l-ahbâri (ehâdisi)'l-mevdû 'a*. thk. Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1996.

- Şefkatli Tuksal, Hidayet. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdişümü*. Ankara: Otto Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *el-Fevâidi'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mualimî el-Yemânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- Şirvanlı Hatiboğlu. *Câmî Tercümesi (Erbaîn Söz)*. Ayasofya Kütüphanesi, 1860, 44a-58a.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. 'Ivaddullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1. Basım, 1995.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi-u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Hicr: Dârü'l-Hicr, 1. Basım, 2001.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısırî. *Şerhu meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câd el-Hakk. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1994.
- Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Muhsin et-Türkî. 4 Cilt. Hicr: Dârü'l-Hicr, 1. Basım, ts.
- Teymî, Ebü'l-Kâsım Kivâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fadl et-Talhî el-İsfahânî. *Kitâbü't-Terğîb ve't-terhîb*. thk. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân. 3 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1. Basım, 1993.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmîu'l-muhtasaru mine's-süneni an Rasûlillah*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.
- Urfalı Ömer Nüzhet Efendi. *Hadîs-i erbaîn*. Bursa: İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, 1521, 1b-8b.
- Usûlî. *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi, 131, 22b-31a.
- Yüceer, Mustafa. *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 2021.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Fâik fi garîbi'l-hadîs*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî - Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, 2. Basım, ts.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed. *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Reyân, 1. Basım, 1997.